

Yahyâ b. Saîd el-Antâkî'nin *Târîh*'inde Bahrî Seferler, Denizcilik ve Nil Nehri

Naval Campaigns, Seafaring and the Nile in Yahyâ b. Sa'îd al-Antâkî's *the History (Tarîkh)*

Murat ÖZTÜRK¹

¹Istanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

ORCID: M.Ö. 0000-0002-5633-9578

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Murat ÖZTÜRK (Doç. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta: ozturkmk@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 14.06.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
17.07.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
27.07.2021
Kabul/Accepted: 30.07.2021

Atf/Citation: Öztürk, Murat. "Yahyâ B. Saîd El-Antâkî'nin *Târîh*'inde Bahrî Seferler, Denizcilik ve Nil Nehri". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 39 (2021), 183-202.
<https://doi.org/10.26650/jos.952002>

öz

Melki Patriği Saîd b. Bitrik'in yeğenlerinden olan Yahyâ b. Saîd el-Antâkî tahminen 370'ten (980-981) önce Kahire'de doğdu. Hayatının ilk 35 veya 40 yılını Mısır'da geçirdikten sonra 405 (1014-1015) senesinde Bizans hâkimiyetindeki Antakya'ya yerleşti ve ileri yaşlarda bu şehirde vefat etti. *Târîh* isimli meşhur eserini yıllara göre değil de tahta çıkış sırasıyla önce Abbâsî, sonra Fâtîmî halifelerine ve ülkelere göre taksim eden müellif, Mısır, Suriye ve Bizans İmparatorluğu'ndaki olaylar hakkında geniş bilgi vermekte ve Kuzey Afrika'da meydana gelen hâdiselere ise sadece Fâtîmîler dolayısıyla temas etmektedir. Yazar, te'lif ettiği eserinde X. ve XI. yüzyıllarda denizcilik bağlamında Bizans İmparatorluğu, Mısır'daki Türk-İslâm devleti İhşidîler, Kuzey Afrika ile Mısır'da hüküm süren Fâtîmîler ve kuzeydeki Rusların Akdeniz, Kızıldeniz veyahut Hazar Denizi'nde gerçekleştirdikleri sefer ve çıkarmalara yer vermektedir. Bunun yanında kaydettiği gemi isimleri ve Nil Nehri hususunda naklettiği kayıtlar özgün bilgiler niteliğindedir. el-Antâkî'nin deniz, denizcilik ve Nil Nehri hakkında kaleme aldığı orijinal aktarımları Ortaçağ tarihine âit eserlerdeki bilgilere katkı yapılmasına da imkân sağlamaktadır. Bu çalışmada müellifin denizler ve Nil hakkında verdiği mâlûmat ele alınarak su coğrafyasındaki hâdiseler, gelişmeler tetkik edilecektir.

Anahtar kelimeler: Yahyâ Saîd b. el-Antâkî, Akdeniz, Kızıldeniz, Hazar Denizi, Nil Nehri, Gemiler

ABSTRACT

Yahyâ b. Sa'îd al-Antâkî, a nephew of the Melkite Patriarch Sa'îd b. Baṭṭrik, was born in Cairo before 370 AH (980–981 AD). After spending the first 35–40 years of his life in Egypt, al-Antâkî settled in Antioch under Byzantine rule in 405 AH (1014–1015 AD) and died there at an advanced age. He divides *Tarikh*, his best-known work, not by year but by caliphs -first 'Abbâsîd and then Fâtîmîd- presenting extensive information about events in Egypt, Syria, and the Byzantine Empire, including events occurring in North Africa in connection with the Fâtîmîds. In the context of maritime affairs in the 10th and 11th centuries, he covers the expeditions of the Byzantine Empire, the İkhshîdid of the Turkic-Islamic state in Egypt, the Fâtîmîds who ruled in North Africa and Egypt, and the Russians in the north Mediterranean, the Red Sea, and the Caspian Sea. He also noted the names of ships encountered; the records he transmitted regarding

the Nile River comprise original information. Al-Antākī's original information on the sea and the Nile River contribute to a reevaluation of the understanding of these areas in medieval history. This study investigates marine events and developments in light of the information found in al-Antākī's work.

Keywords: Yahyā b. Sa'īd al-Antākī, Mediterranean Sea, Red Sea, Caspian Sea, Nile, Ships

EXTENDED ABSTRACT

The work *al-Ta'rīkh al-madjmū'* of the Christian historian Sa'īd b. Baṭrīk is one of the most important historical products of his period. The work begins with the creation of Adam and describes until 326 AH (937 AD). Sa'īd b. Baṭrīk's nephew Yahyā b. Sa'īd al-Antākī wrote an addendum, titled *Tārīkh*, to this work. Al-Antākī does not divide his chronology by year but according to caliphs, first in the 'Abbāsīd then in the Fāṭimid line, in the order of their accession to the throne; he also presented extensive information on events in Egypt, Syria, and the Byzantine Empire. He presented events that took place in North Africa only when they had a bearing on the Fāṭimids. The author benefits not only from the works of Muslim historians but also from the sources of other Christian historians, especially from Byzantium, and from the work he saw in Antioch, as well. He generally gives the dates of the events that take place in the Hidjri and Alexandrine calendars. His work is an important source for the history of Egypt, Syria, Mesopotamia, and Byzantium in the 10th and 11th centuries.

It is difficult to find rich information on naval battles or maritime warfare pertaining the Middle Ages, especially in the Mediterranean and in water geographies. However, al-Antākī's original reports based on chronology allow access to new information on these subjects and make reference to existing information in different sources. Notably, the brief but concise information he gives about ships and shipping activities allows us to understand the maritime technology of the period more comprehensively.

In his work, the author discusses, in a maritime context, especially the expeditions and landings in the 10th and 11th centuries in the Mediterranean, the Red Sea, or the Caspian Sea by the Byzantine Empire (330-1453), the Turkic-Islamic state Ikhshīdid dynasty in Egypt (323-358 AH / 935-969 AD), the Fāṭimids who ruled in North Africa and Egypt (297-567 AH / 909-1171 AD), and the Russians in the north. Furthermore, the names of the ships he mentions and the issues he writes about the River Nile constitute original information as well.

The first note made by the author about the seas in this work is the attack by the Russians on the Byzantine Empire on the Caspian Sea; then, he talks about the attack of the Fāṭimids in Southern Italy. Later on, al-Antākī describes conflicts with the Byzantine Empire both during the reign of the Fāṭimid Caliph al-Mu'izz li-Dīn Allāh (341–365 AH / 953–975 AD) in the western Mediterranean and during the time of the Ikhshīdid dynasty, the Turkic-Islamic state that ruled in Egypt, Syria, and Palestine in the east of the Mediterranean. This conveys original information about the struggles. The events that led to the disappearance of the naval power

of Muslims in the Eastern Mediterranean are handled one by one by the author. The loss of Crete in 350 AH (961 AD); Cyprus in 353 AH (964–965 AD); and Țarsūs, an important naval base, in 354 AH (965 AD) to the Byzantine Empire shows the weakening of Islamic maritime power in the Eastern Mediterranean. These developments in the east are noted by al-Antākī. He continues to touch on the events on the seas after the transfer of the seat of the Fāṭimid caliphate to Egypt, and he gives information on the expeditions organized in coastal cities under the rule of the Fāṭimids during the periods of the Byzantine Emperors John I Tzimiskes (969–976) and Basil II (976–1025). Further, the author also presents a discussion of how the Byzantine Empire benefited from the seas and rivers to protect Constantinople and the country's lands.

Al-Antākī vividly depicts the constant struggles of the Islamic and Christian navies in the Mediterranean and briefly provides original information on the naval operation of the Ikshīdīd against the Nūbians via the Red Sea and the famous Lighthouse of Alexandria.

The information he presented about the Nile generally relates the events taking place on the river either to a decrease in the water level or to the Fāṭimid Caliph al-Ḥākim Bi-Amr Allāh (386–411 AH / 996–1021 AD), who was al-Antākī's contemporary famous for his strange actions. Al-Ḥākim Bi-Amr Allāh was defined by Christian historians as a ruler with corrupt mental faculties because of his brutal behavior toward dhimmīs. The information al-Antākī mentions on how the negative events that took place on the Nile affected life in Egypt point to how water was an effective force for both the living world and humanity in the medieval period and relates to the epidemics that occurred in its absence. The author draws attention to the significance of the Nile for Egypt and that epidemics occur when the river water decreases.

Yahyā b. Sa'īd al-Antākī spent the first 35–40 years of his life in Egypt. He settled in Antioch under Byzantine rule in 405 AH (1014 AD) and died there at an advanced age in 458 AH (1066 AD). Because the period when he lived was the time that the Islamic navy was at its strongest, the information he gives concerning events on the seas is important for maritime studies in medieval history.

Giriş

et-Târihu 'l-mecmû' adlı eseriyle iştihar eden ve Melkî Patriği Saïd b. Bıtrık'ın yeğenlerinden birisi olan Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, tahmînî 370 (980) senesinden evvel Kahire'de dünyaya gelmiştir. Tarihçi kimliğinin yanı sıra bir tabip olan müellif, genellikle amcası Saïd b. Bıtrık'ın *Nazmü 'l-cevher* adlı tarihine zeyil olarak yazdığı eseriyle tanınmaktadır. el-Antâkî'nin bu çalışması, başlangıçta 326-397 (938-1006) yılları arasındaki hâdiselerden müteşekkilen, daha sonra tespit ettiği yeni kaynaklar ve farklı bilgileri ilâve etmesiyle 405 (1014) senesine getirilmiştir. Müverrih, Antakya'da yaşamaya başladığı 1014'ten sonra vuku bulan olayları da ekleyerek üç te'lif aşamasının akabinde yapıtını tamamlamıştır. 556'da (1160-1161 [?]) vefât eden Suriyeli tarihçi Azîmî, 458 (1065-1066) senesindeki olayları anlatırken el-Antâkî'nin kitabının mezkûr yılda sona erdiğini zikreder. Ancak eserin günümüze ulaşan nüshalarının hiçbirinde 425 (1033-1034) yılından sonraki kısımlar mevcut değildir. Yazar, kaleme aldığı eserini Abbâsî ve Fâtımî halifelerinin tahta çıkış sırasına ve ülkelere göre oluşturmuş; Mısır-Suriye coğrafyası ile Bizans İmparatorluğu topraklarında yaşanan hâdiseler hususunda tafsilâtli bilgiler sunmuştur. Kuzey Afrika'da meydana gelen olaylara ise sâdece Fâtımîler dolayısıyla değinmiştir. Müellif yalnızca Müslüman yazarların çalışmalarından değil aynı zamanda başta Bizans tarihçileri olmak üzere Hıristiyan kaynaklardan ve Antakya'da gördüğü mahallî kaynaklardan da istifâde etmiş, tarihleri ise ekseriyetle hicrî veyahut İskender takvimi esasına göre kaydetmiştir. Yazarın, 326-425 (938-1024) yılları arasını kapsayan mezkûr çalışması, Suriye-Mezopotamya ve Bizans tarihi açısından kaynak niteliğinde olmasının yanı sıra bilhassa Fâtımîler devri Mısır tarihi, bu dönemdeki Hıristiyanların yaşamı ve kilise tarihi bakımından büyük bir önemi hâizdir.¹

Müellifin, yaşadığı dönemde cereyan eden hâdiselere bizzat şahit olması esere ayrı bir ehemmiyet kazandırmaktadır. el-Antâkî'nin naklettiği bilgilere geçmeden önce Akdeniz, Kızıldeniz ve Hazar Denizi yanında Nil Nehri hakkında genel ve târihî birtakım mâlûmat vermek yerinde olacaktır.

Dünyanın en büyük iç denizi mâhiyetindeki Akdeniz, batıda Cebelitârik Boğazı ile Atlas Okyanusu'na bağlı olup 2,5 milyon km²'yi geçen bir yüz ölçümüne sâhiptir. Yeryüzünde karalar arasına bu kadar fazla sokulan başka bir deniz yoktur ve bu hususiyetinden dolayı Akdeniz, Batı dillerinde *Mediterraneum Mare* “karalar arasındaki deniz” ya da *Internum Mare* “iç deniz” anlamını taşıyan isimlerle anılmaktadır.²

el-Antâkî'nin X. ve XI. yüzyıllarda denizlerle ilgili kayıtlarına geçmeden önce X. yüzyıla kadar Akdeniz'deki durum hakkında şunları genel hatlarıyla ifâde etmek gerekmektedir. VII. asrın ortalarına doğru Müslümanların Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirmesi (15/636) ve Amr b. Âs'ın (ö. 43/664) Mısır'ı fethi (21/642) gibi hâdiseler neticesinde Akdeniz kıyılarında Bizans'a karşı yeni bir güç zuhûr etti. VIII. yüzyılın başında İspanya'ya geçen İslâm orduları

1 Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR, İstanbul 1998, s. 79; Marius Canard, “al-Antâkî”, *EP*, I, (1986), s. 516; Ramazan Şeşen, “Antâkî, Yahyâ Saïd”, *DİA*, III, (1991), s. 228.

2 Metin Tuncel, “Akdeniz”, *DİA*, II, (1989), s. 229.

Akdeniz'in doğu ve güneyini ellerinde tuttıkları gibi batısında da faâliyet göstermekteydiler. Ağlebî Emîri I. Ziyâdetullah b. İbrâhim (201-223/817-838) tarafından 212'de (827-828) başlatılan ve halefleri döneminde sürdürülen seferler vesilesiyle Sicilya Adası 75 yıllık bir mücâdelenin neticesinde 289'da (901-902) tam olarak Müslüman hâkimiyetine geçti. Nitekim Sicilya, Ağlebîlerin Akdeniz'deki fetih hareketleri için bir üs vazîfesi gördü ve daha sonra da Fâtımîler zamanında İtalya'nın güneyindeki topraklara yapılacak akınlarda harekât noktası olarak kullanıldı. Akdeniz'deki mücâdelede denizciliğin önemini idrak eden Fâtımîler, müstahkem limanlar inşâ ettiler ve bu maksatla kurdukları Mehdiyye şehrini de deniz üssü hâline getirip Sardinya ve Korsika adaları üzerine düzenledikleri başarılı seferlerle Akdeniz'in batısına hâkim oldular. 358 (969) yılında Türk-İslâm devletlerinden İhşîdîlerin (323-358/935-969) hüküm sürdüğü Mısır'ı ele geçiren Fâtımîler ayrıca, Bizanslıların Doğu Akdeniz'deki faâliyetlerini önleyebilmek adına Kahire, Dimyat ve İskenderiye gibi şehirlerde var olan tersâneleri geliştirerek güçlü bir donanma meydana getirdiler.

Akdeniz hâricinde, Hint Okyanusu'nun bir uzantısı olup Arabistan Yarımadası ile Afrika kıtası arasında bulunan Kızıldeniz ile en büyük göl veya tam teşekküllü bir deniz olarak tanımlanan ve dünyanın bir diğer iç denizi olan Hazar Denizi de el-Antâkî'nin kayıtlarına istinâden makalede ele alınacak su coğrafyalarıdır.

Çalışmanın bir diğer mevzusu ise ünlü tarihçi ve "*tarihin babası*" olarak telâkki edilen Herodot'un (M.Ö. 484-425) "*Mısır; Nil'in hediyesidir.*" cümlesine konu olan nehirdir. Nil, Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan, kaynağından itibâren döküldüğü Akdeniz'e kadar ulaşan 6.648 kilometre uzunluğunda dünyanın en uzun nehridir ve Burundi, Ruanda, Tanzanya, Uganda, Kenya, Zaire, Etiyopya, Sudan, Mısır'dan geçmektedir. Nehir, tarih boyunca genel itibâriyle Mısır'ın dinî, kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir rol oynamıştır. Kaynaklarda büyüklüğü sebebiyle "*bahr*" (deniz) olarak da anılan Nil, İslâm yazınında mühim bir yere sâhiptir ve bu literatürün ekseriyetini coğrafya-tarih kitapları yanında seyahatnâmeler oluşturmaktadır. Bölgedeki tarım faâliyetlerinde Nil sularından istifâde edildiği için nehir Mısır ekonomisinin can damarını teşkil etmektedir.³ Mezkûr sebepler, nehrin Mısır coğrafyası için ne derece kıymetli ve yaşamsal ehemmiyete sâhip olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın membaı olan Yahyâ b. Saîd el-Antâkî'nin çalışmasının Rusça, Fransızca, İtalyanca tercümeleri bulunmakla birlikte bu makalede Ömer Abdüsselâm Tedmürî⁴ tarafından neşri gerçekleştirilen Arapça orijinalinden istifâde edilerek X. ve XI. yüzyıllarda Akdeniz, Kızıldeniz ve Hazar Denizi'nde yapılan seferlerin, çıkarmaların yanı sıra zikredilen gemi isimleri ile Nil Nehri hakkındaki hususlar ele alınıp tetkik edilecektir.

3 Eymen Fuâd Seyyid, "Nil", *DİA*, XXXIII, (2007), s. 122-123.

4 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Trablus 1990.

a) el-Antâkî'nin Eserinde Akdeniz, Kızıldeniz ve Hazar Denizi

Yahyâ b. Saïd el-Antâkî'nin eserinde denizler hakkında verdiği ilk mâlûmat 331 [(942-943)] yılında⁵ Rusların Konstantinopolis'e akın düzenledikleri ve Hazar Denizi'nden "*Akropol Kapısı'na*" kadar ulaştıkları yönündedir. Neticede Bizanslılar, Ruslar ile muhârebe ettiler ve onları püskürterek galip geldiler.⁶

296-566 (909-1171) yılları arasında hem Kuzey Afrika hem de Mısır'da hüküm süren Fâtımî Devleti'nin denizcilik faaliyetlerine eserinde yoğun bir şekilde temas eden müellif bu hususta ilk olarak şu bilgiyi vermektedir: "[*Fâtımî Halifesi*]⁷ Mansûr[-Billâh]⁸ [334-341 (946-953)] Mansûriye'ye⁹ gidip burayı mâmur etti ve kendisine başkent edindi. Buradan Bilâd-ı Rum'a [Bizans'a] fetih harekâtında bulundu ve 337'de [(948-949)] Kalabria'ya ele geçirip büyük başarılar kazandı."¹⁰ Fâtımîlerin üçüncü halifesi Mansûr-Billâh, babası devrinde ortaya çıkan ve kendi hükümdarlığı döneminde de devam eden Ebû Yezîd İsyânı'yla mücadele etmek zorunda kalmasına rağmen deniz aşırı faaliyetlerine devam etmiştir.

Fâtımîler Devleti'nde Mansûr-Billâh'tan sonra hilâfet makamına geçen oğlu devrindeki denizcilik faaliyetleri hakkındaki ilk bilgi şu şekildedir: "*Muiz-Lîdinillâh*¹¹ 340 [(951-952)] yılında¹² tahta oturdu. [*Meşhur kumandanı*] Cevher [es-Sıkillî]¹³ Fas'a gitti ve orayı fethetti. Daha sonra birçok donanmaya saldırdı ve bunların hepsini ganîmet olarak elde etti."¹⁴

Fâtımîlerin Akdeniz'in batısında başarılı denizcilik faaliyetleri gerçekleştirdiği bilinmektedir.¹⁵ Nitekim Cevher es-Sıkillî'nin, dördüncü Fâtımî Halifesi Muiz-Lîdinillâh devrinde gerçekleştirmiş olduğu kara ve deniz harekâtları Fâtımîlerin Mısır'ı ele geçirmesine imkân sağlamıştır.

- 5 Bizans İmparatoru I. Romanos Lekapenos (920-944) devrinde vuku bulmuştur. Bkz. Işın Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI, (1991), s. 243.
- 6 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 41.
- 7 * Köşeli parantez [] içindeki bilgiler çalışmanın yazarı tarafından el-Antâkî'nin bazı kayıtlarını şerh etmek amacıyla izaha muhtaç duyulan yerlere ilâve edilmiştir.
- 8 Üçüncü Fâtımî Halifesi Mansûr-Billâh hakkında bkz. Kâsım Abduh Kâsım, "Mansûr el-Fâtımî", *DİA*, XXVIII, (2003), s. 8-9. Mansûr-Billâh devrindeki denizcilik faaliyetleri hakkında bkz. Murat Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 76-83.
- 9 Kayrevan çevresindeki Sabra'da inşa edilen Fâtımîlerin Mehdiye'den sonraki başkenti hususunda bkz. Ahmet Kavas, "Mehdiye", *DİA*, XXVIII, (2007), s. 387-389.
- 10 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 58.
- 11 Fâtımî Devleti'nin dördüncü halifesi Muiz-Lîdinillâh (ö. 365/975) için bkz. Asri Çubukçu, "Muiz-Lîdinillâh", *DİA*, XXXI, (2006), s. 96-98.
- 12 Muiz-Lîdinillâh'ın tahta çıktığı sene hususunda ihtilâf bulunmaktadır.
- 13 381 (992) yılında vefat eden, Mağrib ve Mısır'ı Fâtımîler'e kazandıran kumandan hakkında bkz. Ramazan Şeşen, "Cevher es-Sıkillî", *DİA*, VII, (1993), s. 456-457.
- 14 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 81-82. Muiz-Lîdinillâh devrindeki denizcilik faaliyetleri hakkında bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 84-109. Müellif (*Târîhu'l-Antâkî*, s. 80) meşhur İskenderiye Feneri hakkında da şu bilgiyi sunmaktadır: "340 yılının Rebûlâhîr ayının bitimine 10 gün kala Pazartesi günü sabahında Mısır'da ve civâr bölgelerde deprem olunca su kaynağı olmayan yerlerde su fişkirmaya başlamış ve İskenderiye Feneri'nde de çatlaklar oluşmuştu."
- 15 Muiz-Lîdinillâh devrindeki denizcilik faaliyetleri hakkında bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 84-106.

Müellif, Hazar Denizi ve Akdeniz'in batısında yaşanan gelişmelerin yanı sıra Yakın Doğu'da Kızıldeniz üzerinden yapılan denizcilik faaliyetlerine de değinmektedir: "345 [(956-957)] senesinde [İhşidiler döneminde] Nübelilerin kralı Asvan'a hareket ederek kenti yerle yeksan etti ve birçok kişiyi esir aldı. Bunun üzerine Mısır'dan askerler hem karadan hem denizden ona doğru hareket ederek Nübelilerden pek çok kişiyi katledip esir aldılar. Geri kalanı da hezimete uğramış bir şekilde [ülkelerine] geri döndü. Bu harekât esnasında İbrîm olarak bilinen kale de [İhşidiler tarafından] fethedilmişti."¹⁶ İhşidiler devrinde vuku bulan bu deniz harekâtı Kızıldeniz'de İhşidilere âit savaş gemilerinin yüzdürüldüğünü ve askerî faaliyetlerin bu denizde de gerçekleştiğini göstermektedir.

Yazarın 349 (960-961) senesi olayları içinde anlattığı ve Akdeniz tarihi açısından çok önemli bir hâdise de Bizans İmparatoru II. Romanos (959-963) döneminde IX. yüzyılın ilk çeyreğinde Müslümanlar tarafından ele geçirilen Girit Adası'nın Bizans tarafından istilâsı ve zaptıdır: "[Müstakbel Bizans İmparatoru II.] Domestikos Nikephoros [Phokas (963-969)]¹⁷ bir donanmayla önce Mağrib'e, oradan da Girit'e saldırdı. Adaya 347 yılının Cemaziyelâhir [(Ağustos-Eylül 958)] ayında geldi ve sekiz ay boyunca burayı kuşattı. 350 senesi Muharrem ayının ortasında Perşembe [(7 Mart 961)]¹⁸ günü adayı ele geçirdi ve Girit'teki pek çok mescidi tahrip edip bir hayli sayıda kişiyi esir aldı. Bu haber Safer ayının bitimine sekiz gün kala bir bayram günü [(21 Safer 350 = 11 Nisan 961)]¹⁹ Mısır'a ulaşmıştı. Mısır'ın alt sınıf tabakasından gelen insanlar derhâl toplanıp her yerini dağıtıp yıkarak yağmaladıkları Kasr eş-Şemî'deki Aziz Mikhail Melkî Kilisesi'ne doğru ilerlediler. Ardından diğer bâzı kiliseleri de²⁰ talan ettiler. Ve o gün çatışmalar arttığında İhşidilerin kumandanlarından biri atına binmiş, askerleriyle gelip kalabalığı dağıtmış ve kargaşayı yatıştırmıştı.²¹ [Daha sonrasındaysa İmparator] Romanos, Batı Domestikos'u olan Nikephoros'u Girit'in zaptından sonra geri çağırarak kendisini Doğu Domestikos'u olarak tâyin etti ve oraya gönderdi."²² Nitekim Nikephoros'un yeni görevi Yakın Doğu'da gerçekleştirilecek birçok önemli deniz seferinin en mühim adımını oluşturmuş ve akabinde Bizans Doğu Akdeniz'de başarılar elde etmişti.

Girit'in kaybı²³ ciddi anlamda Akdeniz'de İslâm donanma gücüne indirilen büyük bir darbe idi. Bu hâdisenin nihâyetinde hem Ege Denizi'ndeki Bizans adalarına yapılan akınlarda

16 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 87.

17 Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI, s. 243.

18 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî'nin verdiği Perşembe günü mâlûmatı bu zaptın hicri olarak 16 Muharrem 350 tarihine tekabül etmektedir.

19 Safer ayı 29 gün çekmektedir. Safer'in bitimine sekiz gün kala şeklinde ibare kaydedilmiş olduğundan yazar 21 Safer 350 tarihine işaret etmektedir.

20 Müellif üç adet kilise olduğunu zikretmektedir.

21 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 95-96.

22 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 96.

23 Girit'in Bizans tarafından zaptı hakkında bkz. Vassilios Christides, *The Conquest of Crete by the Arabs (CA. 824) A Turning Point in the Struggle between Byzantium and Islam*, Atina 1984, s. 172-191; Burak Aslan, *Girit İslâm Emîrliği (827-961)*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2017, s. 154-165.

ana üs konumunda olan hem de Akdeniz'in güneyine Bizans tarafından düzenlenebilecek muhtemel seferlerde kalkan görevi gören Girit artık Müslümanların bahrî seferleri için merkez olma özelliğini kaybetmişti. Belirtmekte fayda bulunmaktadır ki, el-Antâkî'nin adanın kaybı hakkındaki kayıtları tafsîlâtli olmakla birlikte Mısır'daki Müslümanların bu duruma müşterek reaksiyonu dikkate değerdir.

Girit'in ele geçirilmesinden sonra Bizans İmparatorluğu 353'te [(964-965)] Kıbrıs'ı ele geçirdi. Kıbrıslıların barış antlaşmasına göre [tarafsızlaştırma] Bizanslılara ve aynı zamanda Müslümanlara da mallarını [vergilerini / haraçlarını (?)] göndermiş olmalarına rağmen [Bizans] adaya hâkim oldu. Bu süre zarfında Mısır'dan [İhşîdilerden] 32 gemiden müteşekkil bir filo adaya gazve gerçekleştirdiyse de Bizans donanması, Mısır'dan gelen deniz gücüyle savaşıp Müslümanları yenilgiye uğrattı. [Nitekim Bizanslılar] birçok kişiyi esir ettiler, bir kısım gemileri ele geçirdiler ve diğerleri ise mağlûp olmuş bir şekilde geri döndüler.²⁴

Yazar eserinin sonlarına doğru tekrar aynı yıl hâdiselerine temas eder ve şunları kaydeder: *"32 gemi Girit'te battı. Bu esnada bunlardan [mürettebattan] yaklaşık 400 kişi esir düştü ya da öldürüldü. Sağ kalanlar ise geri döndüler. Bütün ekipmanları ile Vezir Câfer b. el-Fadl'in gemilerinden [Bizans tarafından] ele geçirilenler de vardı. Bununla birlikte onun gemisinden 380 kişi katledildi ve sâdece 16 kişi kurtulabildi."*²⁵

Bir önceki kaydında Kıbrıs üzerine yapılan sefer hakkında 32 gemiden bahseden müellif, bu defa 32 sayısını Girit'e yapılan sefer için kullanmış görünmektedir. Aktardığı bilgiler kafa karışıklığına yol açmakla birlikte ikinci zikredilen kayıta verilen mâlûmat daha teferruatlıdır. Nitekim mürettebattan kurtulan kişi sayısına kadar bilgi verilmiştir. Aynı sayıda gemi olması tesâdüf olabileceği gibi söz konusu yılda İhşîdilerin Girit'e bir akın düzenlemiş olmaları da mümkündür. Zîra yazar hâdisenin meydana geldiği yılı yanlış kaydetmiş olabilir.

el-Antâkî, aynı senede Akdeniz'in batısında yaşananlarla ilgili şunları zikretmektedir: *"Bize ulaşan habere göre Bizans'ın gemileri denizden, askerleri de karadan Sicilya'yı ele geçirmek üzere İfrîkiye'de bulunan Mağrib hâkimi Ebû Temîm Mead'ın [Muiz-Lîdinillâh] üzerine yürüdüler. Bizanslılar bu kişinin [Muiz-Lîdinillâh] daha önce kendilerini hezimetle uğratıp çok sayıda askerlerini öldürdüğünü iddia ediyorlardı. Daha önce Bizans, Sicilya'ya hâkim iken Muiz-Lîdinillâh onları Sicilya'dan çıkarmıştı. Mezkûr sav ile Bizans bu kişiye karşı harekete geçti."*²⁶ Her ne kadar Bizans İmparatorluğu Akdeniz'in doğusunda muvaffak olmuşsa da batısında Fâtımîlere karşı üstünlüğü ele geçirememiştir. Muiz-Lîdinillâh devrinde Sicilya'da tam hâkimiyet kurulduğuna vurgu yapan müellifin bu kaydı bir anlamda Bizans'ın Batı Akdeniz'deki acziyetini göstermektedir.

24 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 106.

25 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 450.

26 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 451-452.

Bizans, [sâhil şehri] Tarsus²⁷ kentini 354'te [(965)] muhâsara edince halkın savaşmadan Tarsus'u teslim etmesinden dolayı şehirdekilere iyi davranmıştı. Halk önce Antakya'ya getirilmiş ve oradan da gitmek istedikleri yere deniz yoluyla Bizanslılar tarafından taşınmışlardı.²⁸ Antâki'nin verdiği bilgilerden açık bir şekilde görülmektedir ki, 10 yıl içinde Doğu'daki İslâm devletlerinin hâkim oldukları Girit, Kıbrıs, Tarsus'taki deniz egemenliği, yani bir anlamda Suriye ile Mısır'daki deniz güçleri kayboldu. Tüm bu kayıpların hâricinde el-Antâki Bizans'ın 358 (968-969) yılında sâhil şehri Antakya'yı ele geçirmesine de değinecektir.

Müellif, Bizans İmparatorluğu'nun Yakın Doğu sâhil şehirlerindeki faaliyetleri hakkında da bilgi vermektedir: "357 [(968)] senesinin sonlarına doğru [II.] Nikephoros [Phokas] [Lübnan'daki târihi liman şehri] Trablus'a hareket etti ve Kurban Bayramı'nda Zilhicce'nin 10'unda [(5 Kasım 968)] oraya vardı. Bâzi bölgeleri yaktıktan sonra dokuz gün boyunca [Trablus yakınındaki] Arka'yı kuşattı. Buranın sağlam bir kalesi vardı, Arka'yı kılıçla fethedip birçok insanı esir olarak ele geçirdi. Daha önce diğer bölgelerden buraya sığınmış olan insanlardan birçok emtia elde etti. Bu kalede aynı zamanda Trablus Emîri vardı ve adı Ebü'l-Hasan Ahmed b. Nahrîr el-Eroğli idi. Trablus ahâlisi ise zulmünden dolayı onu oradan uzaklaştırmıştı. Bu kimse çok varlıklıydı, [II.] Nikephoros [Phokas] bu şahsı esir alıp bütün mallarına el koydu ve daha sonra sâhil şehirlerine geri döndü. Çok sayıda esir elde etmişti. Akabinde Antartus (Tartûs),²⁹ Merakiyye ve Cebele kalelerini de zaptetti."³⁰

Antakya'nın Bizans tarafından zabtı hususunda müellif şu mâlûmatı zikretmektedir: "Kentin surlarına tırmananlar arasında Mikhaîl Bourtzes, İshak b. Behrâm ve Bourtzes'in siyâhi bir uşağı da bulunuyordu. Antakya'yı 13 Zilhicce 358 [(28 Ekim 969)] tarihinde Perşembe günü ele geçirdiler. Müslümanlar, kendileriyle Bizanslılar arasındaki yolu engellemesi için şehrin bir kısmını ateşe verdiler; ardından "Bâbü'l-Bahr"ı açtılar ve halkın büyük bir kısmı buradan çıktı. Bizanslılar orada bulunan herkesi tutukladılar, karşılaştıkları Hıristiyanları serbest bıraktılar ve onlara rahatsızlık vermediler."³¹ Görünen o ki, Bizans İmparatorluğu denizcilik faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı bölgeleri teminat altına alma çabası içinde olmuştur. Belirtmekte fayda bulunmaktadır ki, Antakya'nın Bizans için önemi bilinmekle birlikte, herkes tutuklanırken Hıristiyanlara iyi muâmele edilmesi tabiidir.

27 Akdeniz bölgesinde Mersin'e bağlı ilçe merkezidir. Çukurova'nın güneybatısında Toroslar'ın güneyinde düz bir arâzi üzerinde bulunur. Tarsus hakkında bkz. Ali Sinan Bilgili, "Tarsus", *DİA*, XL, (2011), s. 111-114. Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas'ın, kardeşi Leon ve Domestikos Ioannes Çimiskes ile düzenlediği Çukurova Seferi'nin ardından Tarsus Bizans'ın eline geçti (354/965). Şehrin kapıları yaldızlanarak diğer zafer ganîmetleriyle berâber İstanbul'a gönderildi. Camiler yıktırıldı. Hıristiyanlığı kabul etmeyen veya cizye ödemeyenler şehri terk etmeye zorlandı. Bkz. Bilgili, a. g. m., *DİA*, XL, s. 112. Bu sefer hakkında ayrıca bkz. Öztürk, *Fâtûmîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 98-99.

28 Yahyâ b. Saîd Antâki, *Târihu'l-Antâki*, s. 107-108.

29 Antartus (Antarsus), Antarados, Konstantia, Tortosa (Tortouse) adlarıyla da anılan Tartûs, Suriye'nin sâhil kesiminde kıyı çizgisinin iki kilometre kadar yakınında bulunan Ervâd Adası'nın karşısında yer alır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Tartûs", *DİA*, XL, (2011), s. 116-118.

30 Yahyâ b. Saîd el-Antâki, *Târihu'l-Antâki*, s. 127.

31 Yahyâ b. Saîd el-Antâki, *Târihu'l-Antâki*, s. 134-135. Bu hususta bkz. Ebru Altan, "Ortaçağ'da Antakya (968-1098)", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 324.

Müellifin kronolojik kaydına göre Antakya'dan sonra Mısır'da vuku bulan hâdiseler ele alınmıştır. el-Antâkî'nin ifâdesine göre; 359 yılının Şâban ayında [(Haziran-Temmuz 970)] [Fâtımîler Mısır'ı ele geçirdikten sonra] Tapar el-İhşîdî, Aşağı Mısır topraklarına gidip bir bölük adamı bir araya getirerek beklenmedik bir şekilde Feramâ'yi işgal etti; daha sonra Sahrecet'e geldi ve burada Cevher es-Sıkkîli onu yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine kendisi Bizans'a sığınmak üzere kaçarak denize açıldı. Sûr şehrine geldiği zaman İbn Ebân kendisini yakalayıp Şâm'daki İbn Fellâh'a götürdü ve o da Mısır'daki Cevher'e Tapar'ı teslim etti. Mısır'da sekiz ay kalan Tapar el-İhşîdî hapiste öldü.³² Denizlerin kaçış yolu olarak kullanıldığının bir göstergesi de iç savaşlarda gemilerden istifâde edilmesidir.

Karmatîler³³ ile Fâtımîler arasındaki gizli düşmanlık Fâtımîlerin Mısır'ı zaptetmeleriyle (358/968-969) açık bir mücadeleye dönüşmüştür. el-Antâkî, Fâtımîlerin Mısır'a intikalinden sonra Karmatîlerle yaşanan mücadelelere de temas etmiştir: "362 [(972-973)] *senesinde Mağrib'den Mısır'a Emîrî'l-Mü'minîn Ebû Temîm Mead'a [Muiz-Lîdinillâh] Ramazan ayının bitimine altı gün kala Salı günü³⁴ geldi. Yanında diğer oğlunu, arkadaşlarını ve yakın adamlarını da getirmişti. Mısır'a geldiği zaman Kahire'de Cevher'in yaptırdığı Bostan denen bir mekânda konakladı. [Bu sırada] Karmatîlerden Hasan b. Ahmed savaş bölgesine geldi. Abdullah b. Muiz-Lîdinillâh³⁵ ile Cevher el-Kâtib onun karşısına çıktı. Bu kişi yenildiğinde beraberindeki İhşîdîler ve Deylemlilerden 1.000 kişi öldürülüp 1.000'e yakını da esir edildi. Müflîh el-Mencâhî tutsak olarak ele geçirilenler arasındaydı. Bu esirler Mısır'daki çarşıda develer üzerinde teşhir edildiler. [Daha sonrasında] savaş gemileri Şam'a doğru harekete geçmişti." Fâtımî kumandanı Cevher es-Sıkkîli'nin karşı saldırılarına rağmen Suriye'deki üstünlük Karmatîlerde kaldı. Azîz-Billâh³⁷ halife olduktan sonra bizzat çıktığı seferde Karmatî ordusunu yendi ve onları Remle'ye çekilmeye mecbur etti.³⁸*

364 [(974-975)] yılı olayları içinde [I.] Ioannes'in [Çimiskes] [(969-976)]³⁹ Suriye'ye düzenlediği seferden⁴⁰ bahseden yazar, imparatorun sâhil boyunca devam edip Beyrut'u zaptettiğini, daha sonrasında Trablus'a yönelmesine rağmen oradan bir şey elde edemediğini kaydeder ve [Suriye'nin kuzeybatısında, Akdeniz kıyısındaki] Banyas, [Suriye'de Lazkiye'nin güneydoğusunda küçük bir liman şehri] Cebele, Berzuveyh/Berzûye ve [Lazkiye Limanı'nı

32 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 144.

33 Aşırı Şîî İsmâiliyye mezhebine mensup bu zümre için bkz. Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA*, XXIV, (2001), s. 510-514.

34 Hicrî 24 Ramazan 362 tarihi milâdî olarak 28 Haziran 973 tarihine ve Cumartesi gününe tekabül etmektedir.

35 Fâtımî Halifesi Muiz-Lîdinillâh'ın 974 yılında vefât eden büyük oğlu. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Azîz-Billâh", *DİA*, IV, (1991), s. 346.

36 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 457-458.

37 365-386 (975-996) yılları arasında hüküm süren beşinci Fâtımî Halifesi için bkz. Özaydın, "Azîz-Billâh", *DİA*, IV, s. 346.

38 Hizmetli, "Karmatîler", *DİA*, XXIV, s. 512.

39 Demirkent, "Bizans", *DİA*, VI, s. 243.

40 Gerçekleştirilen bu sefer hakkında bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 113-114, dipnot 30; Paul E. Walker, "The "Crusade" of John Tzimisce in the light of New Arabic Evidence", *Byzantion*, C. XLVII, 1977, s. 279-327.

karadan gelecek tehlikelerden muhâfaza eden] Sahyûn'un imparatorluk tarafından ele geçirildiğini zikreder.⁴¹ Açık bir şekilde görülmektedir ki, Bizans İmparatoru, Fâtımîlerin Karmatîler ile meşgul olmasından istifâde ederek bu seferi düzenlemiştir. Gerçekleştirilen bu hareket ile birçok kıyı kentini ele geçirmeye kısa süreli de olsa muvaffak olmuştur.

Bizans İmparatoru II. Basileios (976-1025)⁴² hâkimiyetinin ilk yıllarında, iktidar kavgasına girişen askerî asâlet sınıfının temsilcileri Bardas Skleros ve Bardas Phokas ile mücâdele etmek zorunda kaldı.⁴³ el-Antâkî yaşanan bu mücâdelelerde göreceli olarak denizle ilgili bâzi hususlarda da bilgi vermektedir.

367 [(977-978)] senesinde İmparator [II.] Basileios, [Bardas] Skleros isyan ettiği zaman Antakya'nın patriği Tadoros'u Konstantiniye'ye dâvet etmiş ve ona bir şelendî⁴⁴ göndermişti. Patrik hasta olmasına rağmen yola çıkmış, ancak Tarsûs'a ulaştığında ölmüştü.⁴⁵ el-Antâkî'nin taşımacılıkta kullanılan bu geminin ismini bilmesi, yazması ve istihdam amacını zikretmesi oldukça dikkate değerdir. Şelendî türündeki gemiler aynı zamanda İslâm donanması tarafından da kullanılmıştır.

Yazar, 376 (986-987) yılı olaylarını aktarırken Bizans'ın yaşadığı iç mücâdeleleri ele almaya devam eder ve şu mâlûmatı verir: *“Durum vahim bir hâl almıştı ve hazînenin kasaları boştu. Bu acil durum karşısında İmparator [II.] Basileios düşmanı olan Rus Kralı'ndan yardım istemek zorundaydı. Rus Kralı yardım talebini kabul etti. Ardından bir akrabalık tesis edildi ve Rus Kralı, bütün halkıyla birlikte kendisinin de vaftiz olması koşuluyla [II.] Basileios'un kız kardeşiyle evlendi. O dönemde büyük Rus halkının hiçbir yasası ve dinî inancı yoktu. Sonrasında imparator ona [Ortodoksluk'ta patrikten sonra gelen, bir bölgenin Ortodokslarının dinî ve sosyal işlerini yürütmekle görevli Hıristiyan din adamı] metropolitleri ve piskoposları göndererek kralı ve ülkesindeki bütün halkı vaftiz ettirdi; sonrasında Rusların ülkesinde birçok kilise inşâ ettiren kız kardeşini ona gönderdi. Evlilik meselesini aralarında çözdükten sonra, Rus birlikleri geldiler ve [II.] Basileios'un yanındaki Bizans birlikleriyle birleştikten sonra hep birlikte [Bardas] Phokas'a karadan ve denizden saldırmak üzere Chrysopolis'e [Khrysopolis = Üsküdar] doğru ilerlediler. Bu birlikler Phokas'ı yendiler; [II.] Basileios da kıyı şeridini ele geçirip Phokas'ın emrinde bulunan bütün gemilere el koydu. Phokas'ın birlikleri, Doğu ülkesini ele geçirdikten sonra Konstantinopolis civarına geldiklerinde İmparator [II.] Basileios da, Magistros Taron'u deniz yoluyla Trabzon'a yollamış burada çok sayıda savaşıyı bir araya getirmiş ve buradan da Fırat kıyılarına yönelmişti. Phokas'a gelince,*

41 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 161-162.

42 Demirkent, “Bizans”, *DİA*, VI, s. 243.

43 Demirkent, a. g. m., *DİA*, VI, s. 236.

44 Büyük hacimdeki bu gemiler erzak ve eşyaların taşınmasında kullanılırdı. Bu tarz gemilerin üst kısmı düz olurdu ve askerler üstte düşmanlarla mücâdele ederlerdi. Kürekçiler ise geminin alt kısmında bulunurdu. Bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 216.

45 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 168-169.

oğlu Nikephoros 'u, *Magistros* 'a karşı yardım dilemek için *Gürcistan Kralı David* 'in⁴⁶ yanına gönderdi.⁴⁷ İmparatorluk merkezinin iç mücâdelelerde donanma faâliyetlerine yer verdiği ve Konstantinopolis ile diğer kentleri muhâfaza etmek için denizlerden, nehirlere açık bir şekilde istifâde ettiği görülmektedir.

Fâtîmî denizciliğine ve gemi teknolojisine dâir el-Antâkî 386 (996-997) yılı olayları içinde değerli bilgiler sunmaktadır: “[II.] *Basileios* 'un *Şâm* 'dan çıkmasından sonra [*Fâtümilerin beşinci halifesi*] *Azîz-Billâh* Mısır 'a bağlı *Muna Câfer* 'e⁴⁸ gitti. Buradan Bizans 'a karşı çıkarma yapma niyetindeydi ve bu yüzden *İsa* *ibn Nastûrus* 'a bir donanma inşâ etmesi emrini verdi. *İbn Nastûrus* civar bölgelerden ahşap topladı ve Mısır 'da donanma inşaatına başladı. Yapılan donanmayı silâh ve ekipman yönünden de donattı. 386 senesinin *Rebûlâhir* ayının 17'sinde [(9 Mayıs 996)] filo sefere çıkacağı zaman bölgede bir yangın meydana geldi ve hazırlanan bu donanmanın 16 gemisi yandı. Halk bu gemilerin yakılmasından Bizanslı tüccarları sorumlu tuttuğu için söz konusu kişilere saldırdı ve 160 kişiyi öldürüp konakladıkları yerdeki mallarını da yağmaladı. Bunun hâricinde bir de kilise talan edilip aynı kilisedeki altın ve gümüş kapacak türü eşyalar da alındı. Daha sonra bir *Nasturî* Kilisesi de yağmalanmaya başladı. *İbn Nastûrus* bu yaşananlar esnasında Bizanslıları korumak için denize açıldı ve yağma faâliyetlerine katılanlara ele geçirdikleri şeyleri iâde etmeleri talep edildiğinde malların bir kısmı geri verildi. Hayatta kalan tüccarlar daha sonra çağrıldılar ve söyledikleri meblâğlar kendilerine ödendi. 63 yağmacı tutuklandıktan sonra *Fâtîmî* Halifesi *Azîz-Billâh* bunların üçte birinin serbest bırakılmasını, üçte birinin dövülmesini ve üçte birinin de öldürülmesini emretti.⁴⁹ Hazırlanan filonun büyüklüğü dikkate alınırsa aslında Bizans 'ın dindaşları vâsitasıyla böyle bir yangına sebebiyet verdiği düşünülebilir. Nitekim Mısır 'a hâkim olan *Fâtîmî* Hilâfeti 'nin Bizans İmparatorluğu 'na karşı bir saldırı hazırlığı içinde olduğu halk tarafından bilindiğinden Hıristiyanlara hücum edilmiş olması mümkündür.

Daha sonra yaşanan gelişmeler hakkında da el-Antâkî mâlûmat vermektedir: “*İsa* *ibn Nastûrus* yanan donanmanın yerine yeni bir donanma inşâ etmek için malzeme toplamaya başladı. 24 gemiden müteşekkil bir filo yapıldı ve akabinde *Reşîk* sevk ve idâresindeki askerler bu gemilere binerek *Antartus* 'a gittiler. Donanma *Antartus* 'a geldiğinde *Mengütekin* orayı kuşatmıştı. Fakat denizde büyük bir fırtına koparak donanmayı dağıttı, öyle ki gemilerin mürettebatı kıyıya çıktı. Bu sırada Bizans *Dükü* *Antartus* 'a yaklaşmıştı ve *Türk* ordusu içinde Bizans birliklerinin gelmiş olduğu haberi yayıldığından *Bencutekin*⁵⁰ bütün ordusuyla birlikte kaçtı. *Antartus* kuşatması altında olanlar şehirden dışarı çıktılar, batmamış olan gemilere

46 Mezkûr Gürcistan Kralı hakkında bkz. Hrand D. Andreasyan, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Notlar ve yayına hazırlayan Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s. 242.

47 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu 'l-Antâkî*, s. 210.

48 Fustât 'ın kuzeyinde birçok köyün ismi. Bkz. Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu 'l-Antâkî*, s. 233, dipnot 2.

49 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu 'l-Antâkî*, s. 233-234. Krş. Öztürk, *Fâtümîler 'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 117-118.

50 Diğer kaynaklarla mukayese edildiğinde bu isim *Mengütekin*/*Mencutekin* olarak da zikredilmektedir.

[Bizanslılar] el koydular ve mürettebatın büyük bir kısmını tutsak ettiler.”⁵¹ Yazar verdiği bilgilerle İslâm ve Hıristiyan donanmalarının mütemâdiyen karşılaşmalarına değinmiş ve yaşanan mücâdeleleri canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Müellif, eserinin bundan sonraki kısmında da Bizans ve Fâtımîlerin denizlerde yaptıkları muhârebeleri aktarmaya devam etmektedir.

Azîz-Billâh’tan sonra Mısır’da Fâtımî Hilâfeti’nin başına Hâkim-Biemrillâh⁵² (386-411/996-1021) geçti. el-Antâkî’nin takriben 370 (980-981) yılından önce Kahire’de dünyaya geldiği düşünülürse Hâkim-Biemrillâh’ın (ve hatta selefi Azîz-Billâh’ın) yürüttüğü faaliyetleri iyi bir şekilde kaydettiğinin ifâde edilmesinde bir beis yoktur.

Nitekim 387 (997-998) senesi olayları için yazar şu bilgileri aktarmaktadır: “[Lübnan’ın Akdeniz’in kıyısındaki] Sûr şehrinde Allâka isimli bir şahıs Hâkim-Biemrillâh’a isyan etti ve halifeye karşı galip geldi. Sonra kendi adına sikke bastırıp Bizans İmparatoru [II.] Basileios’tan yardım talep etti ve ona ülkeyi teslim etme garantisi verdi. Bunun üzerine Bizans İmparatoru ona denizden yardım gönderdi. İbn Hamdan ve Fâik el-Hâdim ile bir grup köle Mısır’dan Sûr’u kuşatmak için bir donanmayla yola çıktılar. Hâkim-Biemrillâh’ın orduları Muhammed İbnü’s-Samsâm’ın birlikleriyle Dimaşk’a, buradan da Sûr’a hareket ettiler. 388 yılının Cemaziyelâhir’inde [(Mayıs-Haziran 998)] şehir kılıçla fethedildi ve Bizans donanmasından içinde 200 kişinin olduğu bir gemi ele geçirilip mürettebatın hepsi öldürüldü. Allâka isimli kişi ise tutsak olarak ele geçirildi. Şehir yağmalandı ve Allâka’yla bağlantısı olan bir grup öldürüldü; diğerleri ise esir alınarak Mısır’a götürüldü. Şâban ayında [(Temmuz-Ağustos 998)] Mısır’a varıldı. Allâka, halkın önünde teşhir edilip çarınha gerildi ve diğer esirler de aynı âkıbete uğradılar.”⁵³

Sûr şehrinde yaşanan gelişmeler de yazar tarafından çok canlı bir şekilde aktarılmaktadır. el-Antâkî eserinde Bizans İmparatorluğu ile Fâtımîler arasında farklı bir sâhil şehrinde gerçekleşen başka bir mücâdele hakkında da yine orijinal bilgiler vermektedir.

389 (998-999) yılı hâdiseleri içinde zikredilen mevzû bu defa kıyı kenti Trablus ile ilgilidir. Verilen mâlûmata göre; İmparator [II.] Basileios sâhil yoluna hareket edip Arka ve şehirdeki kaleyi yaktı. Daha sonra Zilhicce ayının bitimine altı gün kala [(23 Zilhicce 389 = 5 Aralık 999)] Salı günü Trablus’a geldi. Askerler Perşembe günü kaleye doğru hareket ettiler, orada bir hendek kazıp kaleye giden su kanalını kestiler. Daha sonra içinde azıkların ve ulûfelerin olduğu iki şelendî geldiğinde askerler bu gemilerden istifâde ettiler. Akabinde buradan Beyrut ile Cübeyl’e bir birlik gönderildi ve oradaki insanlar tutsak edildiler. Bu iki şelendî ise esirlerle beraber kendi ülkesine [Bizans’a] geri gönderildi. Daha sonra bunlarla Trablus’taki kalede bulunan ahâli arasında hem karadan hem denizden bir muhârebe başladı. 390 yılının Muharrem

51 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu’l-Antâkî*, s. 234-235. Bu konuda kaynakların farklı anlatımları için bkz. Öztürk, *Fâtımîler’in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 118-119.

52 Mezkûr Fâtımî Halifesi hakkında bkz. Mustafa Öz, “Hâkim-Biemrillâh”, *DİA*, XV, (1997), s. 199-201.

53 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu’l-Antâkî*, s. 240-241. Krş. Öztürk, *Fâtımîler’in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 119; Ebru Altan, “Sûr”, *DİA*, XXXVII, (2009), s. 536.

ayının başında Salı günü [(7 Muharrem 390 = 19 Aralık 999)]⁵⁴ iki taraf arasındaki savaş kızıştı. Basileios'un kendi adamlarından birçoğu öldürüldü veyahut yaralandı. Daha sonra Muharrem ayının bitmesine beş gün kala Cumartesi günü [(25 Muharrem 390 = 6 Ocak 1000)] o, Lazkiye yoluyla Antakya'ya geri döndü. Böylece imparatorun bu Müslüman beldelerde kaldığı süre iki aydan bir gün eksikti.⁵⁵

el-Antâkî, Trablus kuşatmasında sâdece iki şelendî gemisinin kıyı kentine geldiğinden ve erzak getirdiğinden bahsetmekle birlikte yaşanan mücâdeleler genellikle karada olmuştur. Yazar, Fâtımîlerin yalnızca Yakın Doğu sâhillerindeki deniz mücâdeleleri hakkında değil aynı zamanda Afrika'daki mücbir sebeplerle gerçekleşen deniz trafiği hususunda da bilgi vermektedir.

Müellif, 395 (1004-1005) senesi hâdiseleri içinde şu bilgileri aktarmaktadır: “*Fâtumî Halifesi Hâkim-Biemrillâh, [isyankâr] el-Velîd b. Hişâm ile karşılaşmak için Uzun Yınal isimli bir Türk genciyle Mısır'da büyük bir ordu hazırladı. Daha sonra ordu [Libya'daki] Berka'ya⁵⁶ yaklaşmaya kadar ilerlerdi. İki taraf Berka'ya bağlı Uyûnû'n-Nazar isimli bir yerde karşılaştı ve 395 yılının Zilkade ayında [Ağustos-Eylül 1005] üç gün boyunca çarpıştılar. Yınal'ın ordusundaki birçok kişi öldürüldü ve kendisi de esir alınarak katledildi. Bu haberler Berka ahâlisine ulaştığında kuşatmaya karşılık veremeyecek durumda olduklarından firar ettiler ve vâlinin gemisi de kaçtı; kimileri Mısır'a yöneldi, kimileri de deniz yoluyla Batı Trablus'a gittiler. [Ebû Rikve] el-Velîd b. Hişâm da 3 Zilhicce 395 tarihinde Çarşamba⁵⁷ günü Berka'ya girdi.*”⁵⁸

411 yılının Şevval ayında [(Ocak-Şubat 1021)] Muhammed b. Huleyd en-Nehrânî⁵⁹ Behra Dağı'nda bulunan [Trablus'un kuzeyindeki] el-Havâbî⁶⁰ isimli kaleyi ve sonrasında [Hıms] sâhilinde bulunan Merakıyye şehrini İmparator [II.] Basileios'a teslim etti. Bu kale harap hâlde olduğundan imparator kendisine iyi davranıp lütuflarda bulundu.⁶¹ Yine II. Basileios'un denizlerdeki faaliyetlerine temas eden müellif, imparatorun 413 [(1022-1023)] senesinde Trabzon'a gittiğini ve buradan [Gürcistan'ın kuzeybatısında, Karadeniz'in doğusundaki] Abhazy'a gitmek üzere bir donanma hazırladığını nakletmektedir.⁶² Bizans İmparatoru'nun denizlerde hâkimiyete önem verdiğine dâir yazar etkin bir şekilde nakillerde bulunmaktadır. Belki de bu durum el-Antâkî'nin Hıristiyan olmasıyla ilgilidir.

54 İlgili yılın Muharrem ayındaki ilk Salı günü tarih olarak esas alınmıştır.

55 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 245-246. Krş. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 120.

56 Libya'da Cebeliahdar Dağlarından Akdeniz'e doğru dik yamaçlarla inen Berka kenti bir yarımada şeklinde eski bir şehirdir. Bu kent hakkında bkz. Mustafa L. Bilge, “Berka”, *DİA*, V, (1992), s. 504-505.

57 3 Zilhicce 395 hicrî tarihi 10 Eylül 1005 tarihi ve Pazartesi gününe tekabül etmektedir.

58 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 261-262.

59 İsmi okunuşu hakkındaki farklı rivâyetler hakkında bkz.: Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 352, dipnot 4-5.

60 Suriye sâhilindeki Antartus'a 15 mil mesâfede bir kale. Bkz. D. S. Richards, *The Chronicle of Ibn al-Athîr for the Crusading Period from al-Kâmil fi'l-al-Ta'rih*, Aldershot: Ashgate, Burlington 2009, I, 132 dipnot 12. İsmi okunuşu hakkındaki farklı rivâyetler hakkında bkz.: Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 352, dipnot 6.

61 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 352.

62 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 382.

b) el-Antâkî'nin Eserinde Nil Nehri

Nil Nehri hakkında zikredilen bilgiler genellikle ya nehrin kuruyup taşması ya da çağdaşı olduğu zimmilere karşı aşırı sert davranışları sebebiyle de Hıristiyan tarihçileri tarafından aklı melekeleri bozuk ve zâlim bir hükümdar olarak tavsif edilen Fâtîmî Halifesi Hâkim-Biemrillâh devrinde nehirde vuku bulan durumlarla ilgilidir. Diğer yandan Nil Nehri'nde peydâ olan menfi hâdiselerin Mısır'daki yaşamı nasıl etkilediğine dâir verdiği bilgiler Ortaçağ zaman aralığında da suyun yaşam için nasıl mühim bir kuvvet olduğuna ve yokluğunda ortaya çıkan salgınlara işâret etmektedir.

[Mısır'daki Türk-İslâm Devleti İhşîdîlerin meşhur idârecisi Ebü'l-Misk] Kafûr el-İhşîdî⁶³ [muhtemelen Girit Adası'nın kaybedilmesinden ötürü] Bizans'a karşı savaş hazırlıklarını başlatmak üzere tersâneye⁶⁴ gitti. Burada büyük bir savaş gemisi hazırlandı. Bunun yanı sıra kıyıda demirlemiş bir gemi daha bulunmaktaydı. İnsanlar bu gemiye dolmuş ve bu büyük savaş gemisinin denize [? = Nil'e Ortaçağ kaynaklarında deniz dendiği bilinmekle berâber kesin bir yorumda bulunmak mümkün görünmemektedir.] indirilmesini seyrediyorlardı. Ancak içinde buldukları gemi kıyıdan koparak yan yatmış ve gemideki insanlar boğularak ölmüştü. Yaklaşık 500 kişi bu kaza sırasında helâk oldu. 349 yılının Safer ayının bitmesine dokuz gün kala [(20 Safer 349 = 21 Nisan 960)] bu hâdiseye gerçekleşmiştir.⁶⁵ Gemi her ne kadar kıyıdan kopması sebebiyle batsa dahi geminin 500 kişiyi aldığıın ifâde edilmesi büyüklüğüne önemli bir referanstır.

357-358 (967-969) seneleri arasında İhşîdîler döneminde yaşanan olayların sebebi olarak Nil Nehri'ndeki suyun azlığına işâret eden müellif şunları kaydetmektedir: *"Mısır'da fiyatlarda bazı sıkıntılar oldu. Bakliyatın fiyatı arttı ve bununla birlikte veba salgını meydana geldi. 357'de (ve 358) veba salgını zirveye ulaştı ve öyle ki insanları gömmeye bile vakit yoktu; yıkanmadan, kefenlenmeden, namazları kılınmadan bir mezara birçok kişi gömülüyordu. 361'e [(971-972)] kadar bu durum aynı şekilde devam etti ve daha sonra fiyatlar normal seviyeye düşmeye başladı. Yaşananların sebebi de 352 [(963-964)] yılından 357'ye [(967-968)] kadar Nil Nehri'nin suyunun azlığı idi."*⁶⁶ Müellif, Ortaçağ'da birçok kere farklı coğrafyalarda yaşanan vebaların tesirine benzer durumları anlatan ibâreler kullanmakta ve bir anlamda Mısır'daki Nil'in hayâtî önemine, nehir suyunun azalması yüzünden salgınların yaşandığına dikkat çekmektedir.

Fâtîmîlerin Mısır'ı 358'de (968-969) ele geçirdiğinde Nil'de yaşananlar hakkında da kısa bir mâlûmat sunan yazar şunları zikretmektedir: *"Nahrîr eş-Şuveyzân Cevher'in askerlerinin*

63 357 (968) yılında vefat eden Kâfûr el-İhşîdî hakkında bkz. Ahmet Ağırakça, "Kâfûr, Ebü'l-Misk", *DİA*, Zeyl II, (2019), s. 1-2.

64 İhşîdîler devrinde tersâne Cezîretürrevza'da idi. Fakat el-Antâkî'nin verdiği bilgiden hâdisenin tam olarak nerede ya da hangi bölgede yaşanmış olduğu anlaşılammaktadır.

65 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 93.

66 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 122.

*Fustat'a geçmesini engellemek için Cîze'ye giderek aşâîleri*⁶⁷ Münye eş-Şelkân'a⁶⁸ gönderdi.⁶⁹ Nil Nehri'nde İhşîdiler ve hatta öncesinde Mısır'da tesis edilen ilk Türk-İslâm devleti Tolunoğulları (254-292/868-905) tarafından istihdam edilen aşâîler hilâfet merkezinin Mısır'a intikalinden sonra özellikle Fâtîmî Halifeleri ile devlet erkânı tarafından kullanılmıştır.

Fâtîmîler devrinde 372 (982-983) senesi olaylarını aktarırken yine nehrin kurumasıyla birlikte fiyatların artmasının yanı sıra vebanın ortaya çıktığına değinen yazar birçok kişinin helâk olduğunu kaydeder.⁷⁰

Fâtîmîlerin altıncı halifesi Hâkim-Biemrillâh devrinde yaşanan çok meşhur bir isyanı da kaleme alan el-Antâkî 396 (1005-1006) senesi hâdiselerini te'lif ederken şunları aktarmaktadır: “*Ebû Rikve İskenderiye'ye geldi ve burada şiddetli bir çatışma yaşandı. Buna rağmen o, bir şey elde edemedi. Daha sonra Ebû Rikve'nin orduları Feyyûm'a gelip burayı ele geçirip yağmaladılar. Buranın yöneticisi Ali b. Felâh askerlerini Cîze'ye gönderince, durumdan haberdar olan Ebû Rikve Araplardan oluşan bir birliği Cîze'ye gönderdi ve Ebû Rikve'nin ordusu Ali b. Felâh'ın ordusuna bir anda hücum etti. [Nihâyetinde] Ali b. Felâh'ın ordusundan büyük sayıda bir grup Nil Nehri'nde boğuldu ve Ebû Rikve'nin adamları Ali b. Felâh'ın ordusundaki tüm teçhizatı ele geçirip Feyyûm'a geri döndüler.*”⁷¹

Yürürlüğe koyduğu tuhaf icrâatlarıyla meşhur Hâkim-Biemrillâh'ın hilâfeti devrinde 397 [(1006-1007)] yılında yaşanan olayları anlatan müellif, şarap yapımında kullanılan kuru üzüm, bal gibi ürünlerden bir kısmının yakıldığını bir kısmının da Nil Nehri'ne atıldığını ve bu şekilde şaraba dâir eski yasakların tekrar geri geldiğini zikretmektedir.⁷² Aynı yıl içinde Nil'in suları 14 kol ve 16 parmağa kadar düştüğünden Mısır'da buğday ve diğer bakliyat fiyatlarının arttığına değinen yazar, bu duruma bağlı olarak insanların beslenemediklerini ve salgın hastalıkların ortaya çıktığını belirtmektedir.⁷³

Bir sonraki sene de, yâni 398 [(1007-1008)] yılında Nil Nehri'nin suları oldukça azaldığından Tinnis'ten ve Mahalle'den kayıklar dahi hareket edemez hâle geldiler. Hayvanların geçebileceği sığlığa kadar ulaştı ve bu yüzden nehirdeki suyun kokusu değişmeye başladı. Nitekim insanlar içecekleri suyu Cîze Denizi'nden temin etmeye başladılar.⁷⁴ Aynı yılda Nil Nehri'nde yaşananları aktarmaya devam eden müellif şunları zikretmektedir: “*Nil'in suyu duracak seviyeye gelince*

67 Fâtîmîlerden önce bu gemi türü Mısır'da hüküm süren Türk-İslâm devletleri Tolunoğulları (254-292/868-905) ve İhşîdiler (323-358/935-969) zamanında da kullanılan bir gemiydi. Fâtîmîler döneminde ise bilhassa halifeler ve yüksek mevki sâhibi görevliler tarafından bu gemiler istihdam edilmekteydi. Öztürk, *Fâtîmîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 116, dipnot 40. Ayrıca bkz. Murat Öztürk, “Ushârî Vessels and Their Use by the Fâtîmids on the Nile”, *Graeco-Arabica XIII*, Güz, Atina 2020, s. 121-136.

68 Bkz. Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 131, dipnot 6: (Mısır'da) Kalyûb şehir merkezinde bulunan bir köy.

69 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 131.

70 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 201.

71 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 264-266.

72 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 268-270.

73 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 275.

74 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 277.

ihtiyaca cevap veremez oldu ve fiyatlar arttı. İnsanlar köpek ve leş yemeye başladılar. Veba salgını arttı ve bu durum 399 [(1008-1009)] yılının sonuna kadar devam etti."⁷⁵

400 (1009-1010) senesinde Nil Nehri'nde yaşanan ve Hıristiyanların düzenlediği dinî bir ritüelden bahseden müellif şu bilgileri nakletmektedir: "*Kiliseden çıkıp ilâhîler eşliğinde Nil Nehri'nin kıyısına geldiler. Burada ibâdetlerini yaptılar ve başlarındaki bir psikopos Arapça dinî bir sohbet yaptı. Hem sultana hem de onun adamlarına duâ ettiler. Daha sonra da kendi kiliselerine geri dönüp orada ibâdetlerini tamamladılar.*"⁷⁶ Bu durum Nil'in böyle dinî ritüeller için toplanma yeri olduğuna işâret etmekle birlikte yazar tarafından dinî farklılıklara rağmen devlet idârecilerine duâ edilmesi geleneğine referans verilmektedir.

Nil Nehri'nde gerçekleştirilen gemi batırılması hâdisesi de yazar tarafından temas edilen ilginç bir noktadır. 401 [(1010-1011)] yılında Trablüş-Şam'dan hem kuru hem de yaş meyvelerle diğer bâzı yiyecekleri taşıyan Hamaîm⁷⁷ [(حمامة çoğulu=حمام)] türünde gemiler geldi. Bunların Nil'de Maks⁷⁸ denen yerde batırılması ve içindeki denizcilerin öldürülmesi emredilmiştir.⁷⁹ Tabii böylesine bir hâdiseye yine Hâkim-Biemrillâh döneminde gerçekleşmişti. Bu tavır halifenin koyduğu şarap yasağıyla ilgili olsa gerektir.

402 [(1011-1012)] senesinde ise yine Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh gerek şarkıcıların gerekse de eğlence mekânlarının sâhiplerinin sürülmesini emrettiğinde ilgili kişiler toplanıp kendisinden af dilediler. İçki yapılmasına engel olmak amacıyla alkol satan kişilerin kuru üzüm ve ballarına el konulmasına rağmen daha sonra yine içki yapıldığı haberi alınınca yaklaşık 5.000 kantar üzüm yakıldı. Bal da Nil Nehri'ne döküldü ve bunların [bu maddelerin] bir daha getirilmesi yasaklandı. Daha sonra insanların gizlice üzüm getirip siktikleri anlaşılınca mezkûr ürün bu defa Nil'e atılmış, hem satışı hem de yenmesi yasaklanmıştı.⁸⁰ Açık bir şekilde görülmektedir ki, Fâtımî Halifesi tarafından Nil Nehri âdeta bir ardiye yeri olarak kullanılmakta ve hoşnut olmadığı her şey nehrin derinliklerine atılmaktaydı!

404 [(1013-1014)] yılında Fâtımî Halifesi hem gözde kadınlarından hem de kendi çocuklarının annelerinden bir grubu sarayından çıkarttı. Bunların bâzılarını boğdurtarak kendileri için hazırlanmış sandıklara koydu ve bu sandukalara ağırlık vermesi için taşlar da yerleştirdi, daha sonra bu kasaları çivilerle kapattırıp Nil Nehri'ne atılmasını emretti.⁸¹ Hâkim-Biemrillâh'ın acımasızlığının yanı sıra gelgitli ruh hâli ve deliliğin en açık örneklerinden biri de kadınların sandıklar içinde nehre atılması emridir.

75 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 278.

76 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 282. Hıristiyanların kendilerine mahsus başka bir mukaddes gecenin sabahında Nil Nehri'ne daldıklarına dâir bkz. aynı mlf., *Târîhu'l-Antâkî*, s. 282.

77 Hemâme güvercin anlamına gelmektedir. Yelkenli, kürekli ve seri bir gemi türüdür. Bkz. Derviş Nüheyfî, *es-Süfînü'l-İslâmiyye 'alâ hurûfi'l-mu'cem*, İskenderiye 1974, s. 41; Hans Kindermann, "*Schiff*" im Arabichen, Arapça trc. Necm Abdullah Mustafa, Ebûzabî 2002, s. 86-87.

78 Muiz-Lîdinillah zamanında Nil kıyısındaki Maks'ta bir tersâne ve hiçbir limanda görülmeyecek büyüklükte 600 savaş gemisi inşa ettirilmiştir. Bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, s. 222.

79 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 290.

80 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 293.

81 Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, *Târîhu'l-Antâkî*, s. 304.

Hâkim-Biemrillâh, Ebü'l-Kasım Abdürrahîm b. İlyâs b. Ahmed b. el-Mehdî-Billâh'ı⁸² 404 yılının Rebiülevvel ayında [(Eylül-Ekim 1013)] veliaht tâyin etti. Herkesten bâat aldı ve kendisi adına sikke bastırıldı. Hilâfetin gemileri, örtüleri yanında süslemek için kullanılan mücevherleri ve şemsiye hâriç diğer âlet, edevat kendisine getirildi. Sonrasında ise gemilerin bu örtüler ve eşyalarla süslenmesine izin verildi. Veliaht tezyin edilmiş gemilere binerken, Fâtımî Halifesi eşeğe bindi.⁸³ Her ne kadar en büyük oğlu yerine amcasının oğlunu veliaht ilân etmiş olsa da, tahta çıkacak halef için Nil Nehri'nde gemilerin hazırlandığı ve veliahdın da kendisi adına gönderilen gemilere binerek seyahat ettiği görülmektedir.

408 [(1017-1018)] senesinde ise sıkça temas ettiği nehirdeki suyun azlığının aksine Nil'in suyunun arttığına ve bu yüzden birçok insanın boğulduğuna değinen yazar, neredeyse Kahire'nin içine girmiş olan suların bir oluk vâsıtasıyla dışarı atıldığını ve bunun yapılmaması hâlinde birçok malın zarar göreceğini zikretmektedir.⁸⁴

Kahire'de dünyaya gelmiş olan müellif, enteresan bir şekilde başkentte Nil Nehri kenarında su seviyesini tespit etmek için inşâ edilmiş ve içinde ölçüm düzeneği bulunan Mikyâsü'n-Nîl'den (Nilometre)⁸⁵ hiç bahsetmemektedir.

Sonuç

el-Antâkî'nin verdiği bilgilerden bâzı tahlillerde bulunmak mümkün görünmektedir. Fâtımîlerin en güçlü olduğu dönemde Mısır coğrafyasında doğmuş ve 1014 yılına kadar Mısır'da ikamet etmiş biri olarak Akdeniz, Kızıldeniz, Hazar Denizi ve Nil Nehri hakkında müellifin sunduğu kayıtlar ehemmiyet kesbetmektedir.

Yazarın, devrin görgü tanığı olduğu düşünüldüğünde deniz gücüne önem veren Şîi Fâtımîler ile denizlerde bilhassa karşı karşıya kaldığı Bizans İmparatorluğu'nun bahrî kuvvetlerinin mücâdelelerinin bilinmesi, mukayesesi ve değerlendirilmesi bağlamında aktardığı bilgiler önemlidir. Bununla birlikte el-Antâkî, Fâtımîlerden önce Mısır'da hüküm süren Türk-İslâm devleti İhşîdîler dönemindeki Bizans-İhşîdî rekabetinin deniz boyutuna da yer yer değinmektedir.

Nil Nehri'nde yaşananlara dâir de bilgi sunan müellif, bilhassa câniliği ile bilinen Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh devrinde nehirdeki gerek suyun azlığı gerek de çokluğu sebebiyle yaşanan kıtlıklar, seller ve Nil'de vuku bulan hâdiseler vasıtasıyla Mısır'daki içtimâî hayat hakkında da mâlûmat vermektedir.

Ortaçağ'daki deniz muhârebeleri ve denizcilik hususunda her zaman yeterli ve zengin verilere ulaşmak zor olmakla birlikte el-Antâkî'nin kronoloji esaslı, çoğu zaman tarihleri diğer kaynaklarla uyuşan orijinal nakil ve rivâyetleri, mevcut bilgilerin mukayese edilmesine

82 Hâkim-Biemrillâh'ın amcasının oğlu. Veliahd tâyininde de Fâtımî Halifesi mevcut kaidelere muhâlif bir tutum sergilemiştir.

83 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târihu'l-Antâkî*, s. 306.

84 Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *Târihu'l-Antâkî*, s. 341.

85 Nilometre hakkında bkz. Murat Öztürk, "Abdüllatif el-Bağdâdî'nin *Kitâb el-İfâde ve'l-İ'tibâr* İsimli Eserinde Gemiler, Nil Nehri ve Nilometre Hakkında Verdiği Bilgilere Dair", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12, Bahar 2020, s. 134-137; Mahmut Kaya, "Mikyâsü'n-Nîl", *DİA*, XXX, (2005), s. 52-53.

ya da var olan başka târihî mâlûmat izâfeler yapılmasına olanak sağlamaktadır. Belirtmekte fayda bulunmaktadır ki, gemiler ve gemicilik faâliyetleri hakkındaki kısa ama öz ifâdeleri de devrin denizcilik teknolojisini anlamak açısından fikir vermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abduh Kâsım, Kâsım. “Mansûr el-Fâtımî”, *DİA*. XXVIII, (2003), s. 8-9.
- Ağırakça, Ahmet. “Kâfûr, Ebû'l-Misk”, *DİA*. Zeyl II, (2019), s. 1-2.
- Altan, Ebru. “Ortaçağ’da Antakya (968-1098)”, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2008.
- Altan, Ebru. “Sûr”, *DİA*. XXXVII, (2009), s. 535-537.
- Andreasyan, H. D. *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Notlar ve yayına hazırlayan Erdoğan Merçil, Ankara 2003.
- Aslan, Burak. *Girit İslâm Emîrliği (827-961)*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2017.
- Bilge, Mustafa L. “Berka”, *DİA*. V, (1992), s. 504-505.
- Bilgili, Ali Sinan. “Tarsus”, *DİA*. XL, (2011), s. 111-114.
- Canard, Marius. “al-Antākī”, *EF*. I, (1986), s. 516.
- Carta, G. B. *Dizionario Geografico Universale*. Napoli 1843.
- Christides, Vassilios. *The Conquest of Crete by the Arabs (CA. 824) A Turning Point in the Struggle between Byzantium and Islam*. Atina 1984.
- Çubukçu, Asri. “Muiz-Lîdinillâh”, *DİA*. XXXI, (2006), s. 96-98.
- Demirkent, Işın. “Bizans”, *DİA*. VI, (1992), s. 230-244.
- Hizmetli, Sabri. “Karmatîler”, *DİA*. XXIV, (2001), s. 510-514.
- Kavas, Ahmet. “Mehdiye”, *DİA*. XXVIII, (2003), s. 387-389.
- Kaya, Mahmut. “Mikyâsü'n-Nîl”, *DİA*. XXX, (2005), s. 52-53.
- Kindermann, Hans. “*Schiff*’im Arabichen. Arapça trc. Necm Abdullah Mustafa. Ebûzabî 2002.
- Nüheylî, Derviş. *es-Süfünü'l-İslâmiyye 'alâ hurûfi'l-mu'cem*. İskenderiye 1974.
- Öz, Mustafa. “Hâkim-Biemrillâh”, *DİA*. XV, (1997), s. 199-201.
- Özaydın, Abdülkerim. “Azîz-Billâh”, *DİA*. IV, (1991), s. 346.
- Özaydın, Abdülkerim. “Tartûs”, *DİA*. XL, (2011), s. 116-118.
- Öztürk, Murat. *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul 2012.

- Öztürk, Murat. “Abdüllatîf el-Bağdâdî'nin *Kitâb el-İfâde ve'l-İ'tibâr* İsimli Eserinde Gemiler, Nil Nehri ve Nilometre Hakkında Verdiği Bilgilere Dair”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. sayı: 12, Bahar 2020, s. 117-142.
- Öztürk, Murat. “Ushârî Vessels and Their Use by the Fâtîmids on the Nile”, *Graeco-Arabica XIII*. Güz, Atina 2020, s. 121-136.
- Richards, D. S. *The Chronicle of Ibn al-Athîr for the Crusading Period from al-Kâmil fi'l-al-Ta'rikh*. Aldershot: Ashgate, Burlington 2009, I.
- Seyyid, Eymen Fuâd. “Nil”, *DİA*. XXXIII, (2007), s. 122-123.
- Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İSAR 1998.
- Şeşen, Ramazan. “Antâkî, Yahyâ Saïd”, *DİA*. III, (1991), s. 228.
- Şeşen, Ramazan. “Cevher es-Sıkkîlî”, *DİA*. VII, (1993), s. 456-457.
- Tuncel, Metin. “Akdeniz”, *DİA*. II, (1989), s. 229-231.
- Walker, Paul E. “The “Crusade” of John Tzimisce in the light of New Arabic Evidence”, *Byzantion*. C. XLVII, 1977, s. 279-327.
- Yahyâ b. Saïd el-Antâkî. *Târîhu'l-Antâkî*. nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Trablus 1990.